

Zeydiyye Mezhebinin Görüşleri, Kültürel Mirası ve İslam Düşüncesine Katkıları

Dr. Yusuf GÖKALP

Atıf / ©- Gökalp, Y. (2007). Zeydiyye mezhebinin görüşleri, kültürel mirası ve İslam düşüncesine katkıları. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2), 95-112.

Özet- Bu makalenin konusu Zeydiyye mezhebinin temel görüşleri, günümüze kadar ulaşan kültürel mirasının kısa bir değerlendirmesi ve İslam düşüncesine katkılarından ibarettir. Zeydiyye mezhebinin görüşleri Tevhid, Adalet, el-V'ad ve'l-Va'id, Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i Ani'l-Münker ve İmamet olmak üzere beş temel prensip etrafında şekillenmektedir. Bunlar aynı zamanda Zeydiyye mezhebinin mezhep esasları olarak kabul edilmektedir. Bu prensipler büyük oranda önde gelen Zeydi imamlardan Kasım b. İbrahim er-Ressi (246/860) ve Yahya b. Hüseyin (298/911) tarafından sistematik hale getirilmiştir. İmamet prensibinin bir gereği olarak İmamların ilim sahibi olmasına büyük bir önem atfeden Zeydiler bu çerçevede çok zengin bir kültürel birikim oluşturmuşlardır. Zeydiler, aynı zamanda gerek savundukları görüşleri ile gerekse geriye bıraktıkları eserleriyle İslam düşüncesine önemli katkılar sağlamışlardır.

Anahtar Kavramlar- Zeydiyye, İmamet, Yahya b. Hüseyin, Beş Esas.

§§§

Giriş

Zeydiyye hakkında yapılan araştırmalarda umumiyetle bu mezhebin itikadi konularda Mu'tezile'ye, fıkhi konularda ise Hanefi mezhebine yakın olduğu hususu ön plana çıkmaktadır.¹ Her iki mezhebin temel görüşleri dikkate alındığında, ilk planda bu tespit doğru gibi

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı.

görünse de tarihi olaylar ve görüşlerin temeline inildiğinde Zeydiyye'nin, kendi düşünce sistemine sahip ve ayrı bütünlüğü olan bir din anlayışı geliştirdiği² ve ayrıca bu anlayışını günümüze kadar devam ettirdiği görülmektedir. Fıili olarak varlığını yitiren Mutezile'nin savunduğu fikirlerin büyük oranda Zeydi edebiyat içerisinde muhafaza edilerek günümüze taşınması³ hususunun ise iki mezhep arasındaki ilişkinin boyutunun, yeniden tartışılmasını gerektirdiği kanaatini taşımaktayız.⁴

Başlangıç itibarıyla siyasi karakterli bir hareket olan Zeydiyye'nin oluşum süreci içerisinde itikadi bir bünyeye kavuştuğunu ifade etmiştik. Bu çerçevede Zeydi fikirlerin de belli bir süreç içerisinde şekillendiğini görmekteyiz. Biz burada kısaca, Kasım b. İbrahim'le şekillenmeye başlayan ve Yahya b. Hüseyin'le daha sistematik bir hal alan Zeydi esaslara oluşumunu tamamlamış haliyle değinmek istiyor. Akaidle ilgili Zeydi kaynaklarda mezhebin temel

1 Bkz. Abdulaziz el-Makale, *Kıraatü fi Fikri'z-Zeydiyye ve'l-Mu'tezile*, Beyrut 1982, 19; R. Strothmann, "Zeydiyye", mad., *İ.A.* 13/549; İsa Doğan, *Zeydiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri*, Samsun 1996, 93; Hasan Yaşaroğlu, *Taberistan Zeydileri*, MÜSBE, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1998, 42; İbrahim Aslan, *Hasan b. Muhammed'in Cebir Risalesi ve Yahya b. Hüseyin'in Reddi Eserinin Mukayeseli Değerlendirmesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2002, 31; Başta Şehristani gibi erken dönem kaynaklarda ifade edilen Zeyd b. Ali-Vasil b. Ata ilişkisine dayandırılarak ortaya konmaya çalışılan bu kanaatin (el-Milel, 1/180) sonraki araştırmalarda yönlendirici olduğunu düşünmekteyiz.

2 Nitekim, Zeydi araştırmacı Şerafuddin Zeydiyye'nin Mu'tezile'ye nisbetine karşı çıkarak bunun büyük bir hata olduğunu ifade etmektedir. (bkz. Ali b. Abdilkerim el-Fadıl, *ez-Zeydiyye, Nazariyye ve Tatbik*, Amman 1985, 19) Ayrıca bu konu ile ilgili en son çalışmayı yapan Ümit, bu yakınlaştırma çabasının, sonraki dönemde tarihin yeniden inşası çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini belirterek, erken dönemde Zeydiyye'nin Mutezile'den etkileneşinin mümkün görülmediğini hatta mefdul imam konusunda bazı Mutezililerin Zeydiyye'den etkilendiğini vurgulamaktadır. Bkz. Mehmet Ümit, *Zeydiyye-Mu'tezile Etkileşimi ve Kasım er-Ressi*, Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2003, 213, 215.

3 Fuat Seyyid, *Tarihu'l-Mezahibid-Diniyye fi Biladi'l-Yemen*, Kahire 1998, 254-259; Mahmut Ay, "Mutezilecilik'ten Arta Kalan Mutezile", *İslamiyat*, VI (2003), S. 1, 144-147.

4 Ümit'in araştırmasını da dikkate aldığımız zaman iki mezhep arasında bir etkileşimin olduğu ve Zeydiyye'nin de ayrıca Mutezile'ye katkı sağladığı anlaşılmaktadır. Kanaatimizce Mutezile'nin daha önce tanınmış olması ve Batılılar tarafından özel bir ilgi gösterilmesi Mutezile'yi merkeze taşıyarak ilgi odağı haline getirmiştir. Zengin Zeydi literatür ve ortaya konan mücadele göz önünde bulundurulduğunda Zeydiyye'nin müstakil bir mezhep olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

esasları Tevhid, Adalet, el-Va'd ve'l-Vaid, Nübüvvet- İmamet ve el-Emru bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehyi ani'l-Münker olarak⁵ sıralanmaktadır. er-Rassas gibi bazı alimler⁶ sıralamayı bu şekilde yapmasa da onların yazdıkları da temel olarak bu beş prensibi içirmektedir. Bu esaslara geçmeden önce Zeydiyye'nin Mutezile gibi akla ayrı bir önem verdiğini belirtmemiz gerekmektedir. Yahya b. Hüseyin beş esası saydıktan sonra Ma'rifetu'l-Usul kısmında Allah'ın kullarına verdiği üç delil olarak kitap, sünnet ve akı saymaktadır.⁷ Kasım b. İbrahim de, insanların Allah'a ibadet edebilmesi noktasında aynı şekilde üç delili saymakta ve kitap ve sünnet akılla bilinebileceği için akı diğer iki delilin önüne geçirmektedir.⁸ Zeydi akaid kitaplarında akıl için müstakil bölümler açılması⁹ ise ayrı bir önem taşımaktadır.

1- Zeydiyye'nin Temel Görüşleri

Zeydiyye mezhebinin temel görüşlerini Tevhid, Adalet, el-V'ad ve'l-Va'id, Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i Ani'l-Münker ve İmamet konuları etrafında şekillenmektedir. Bu beş esas aynı zamanda Zeydiyye'nin mezhep esasları olarak da kabul edilmektedir. Şüphesiz diğer mezheplere mensup kelimcilerin yaptığı gibi Zeydi kelimcilerde de hemen hemen kelami konuların tamamında kendi görüşlerini beyan etmişlerdir. Zeydilerin bütün kelami konulardaki görüşlerini ortaya koymak bir makalenin çerçevesini zorlayacağı düşüncesiyle biz burada sadece onların mezhep esaslarını açıklamaya çalışacağız.

⁵ Bkz. Emir Hüseyin b. Bedruddin, *el-İkdu's-Semin fi Ma'rifeti Rabbi'l-Alemin*, thk. Yahya Salim İzzan, Sa'da 1995; *Yenabiu'n-Nasiha fi Akaidi's-Sahihah*, thk. Muhammed b. Zeyd el-Mahatvari, San'a 1999; Kasım b. Muhammed, *Kitabu'l-Esas li Akaidi'l-Ekyas*, thk. Alber Nasri Nader, Beyrut 1980; Ayrıca bkz. Yahya b. Hüseyin, *Kitabu'l-Müntehab ve Veyluhu Eydan Kitabu'l-Funun*, thk. Yahya Salim İzzan, San'a 1993, 19-22.

⁶ Bkz. Ahmed b. El-Hasan er-Rassas, *Misbahu'l-Ulum fi Ma'rifeti Hayyi'l-Kayyum el-Ma'ruf bi Selasine Mesele*, thk. M.A. Kafafi, Beyrut 1971, 8 vd.

⁷ Yahya b. Hüseyin, el-Müntehab, 21.

⁸ Kasım b. İbrahim b. İsmail b. İbrahim b. el-Hasan b. el-Hasan b. Ali b. Ebi Talib er-Ressi, *Kitabu Usuli'l-Adl ve't-Tevhid* (Resailu'l-Adl ve't-Tevhid içerisinde), 96.

⁹ Bkz. Kasım b. Muhammed, 14; Zeydiyye'nin akla verdiği önem ve akıl delil olarak kullanılması hakkında bkz. Doğan, 94-97; Ümit, 47-48; Şerafuddin, 34,43.

a. Tevhid

Allah'ı zihinlerde tasavvur ve tahayyül edilen şeylerden soyutlama olarak belirtilen ve Allah'ın sıfatları ile ilintili olarak geliştirilen tevhid prensibi Mutezile'de olduğu gibi Zeydiyye'de de temel bir esası oluşturmaktadır. Zeydiyye tevhid konusunda Allah'ın bir olduğunu belirttikten sonra sıfatları Allah ile aynileştirir ve bu sıfatların zıtlarının Allah'a nispetini, Allah'ın zatına zaid ve kadim olmalarını reddeder. Yahya b. Hüseyin bu konuda En'am 103, İhlas 1-4, Hadid 4, Kaf 16, Mücadele 7, Araf 7 ayetlerini delil olarak kullanmakta ve Allah'ın bir ve tek, ebedi ve benzersiz olduğunu, O'nun benzeri, dengi ve eşinin olmadığını, dünyada ve ahirette gözlerin onu idrak edemeyeceğini çünkü gözün gördüğü şeyin sınırlı, aciz olduğunu ve Allah'ın bu sınırlardan hiçbirisiyle sınırlandırılmayacağını belirterek "Allah'ın ilmi onları kuşatır, Muhakkak O, bir şeyin içinde de değildir dışında da, Onlardan uzak veya yakın da değildir. O zatıyla alimdir, Allah şey'dir fakat diğer şeylere benzemez. Çünkü şeyler onun yaratmasıdır, Allah, varlığının ispatı yokluğunun nefyi için kendisine şey diyor, çünkü yokluk şey değildir"¹⁰ diyerek tevhid anlayışını özetlemektedir. Zeydiyye Allah'ın sıfatlarını zatından, zatını da sıfatlardan ayrı olarak görmemektedir. Onlara göre Allah zatıyla alim, kadir, semi, basir ve haydır.¹¹

Zeydi alimlerin teşbihin reddi konusunda özel bir çaba sarf ettikleri hatta bu konuda hemen her imamın müstakil bir risale yazdığı görülmektedir. Bu konuda Muhammed b. Yahya, Allah'ı bilmenin esasına O'nu birlemekle, bu birlemedeki mükemmelliğin ise teşbih içeren bütün sıfatları O'ndan nefyetmekle olduğunu belirterek Allah'ın benzeri olmadığını, sınırlı olanların vasfedildikleri şeylerle nitelenemeyeceğini, yaratılmışlarda bulunan kol, bacak, yüz, göğüs, göz, kulak gibi organların ve O'nun yaratılmışlara benzerliğini karşıtıracak herhangi bir hususun Allah'a isnad edilemeyeceğini söyleyerek Kuran'da Allah'la ilgili zikredilen bu gibi ifadelerin, din ve marifet ehli yanında bilinen ve tevil edilmiş bir manaya sahip olduğunu belirtir.¹² Dolayısıyla Zeydi alimler Kurandaki el, göz vb. kelimeleri yorumlayarak Allah'ın bu

¹⁰ Yahya b. Hüseyin, *Kitabun fihi Ma'rifetullahi azze ve Celle*, (Mecmuu Resaili'l-İmam el-Hadi içerisinde), 70-71.

¹¹ Bkz. Emir Hüseyin, *el-İkdu's-Semin*, 17-20; *Yenabiu'n-Nasiha*, 32-62; er-Rassas, 9-10.

¹² Muhammed b. Yahya b. el-Hüseyin, *Kitabu'l-Usul*, thk. Abdullah b. Hamud el-İzzi, Sa'da 2001, 29-31; Ayrıca bkz. Emir Hüseyin, *el-İkdu's-Semin*, 20-21; er-Rassas, 11-12.

gibi benzetmelerinden uzak olduğunu ortaya koymaya çalışmışlardır. Ayrıca Zeydiyye Allah'ın hem bu dünyada hem de ahirette görülemeyeceğini¹³ iddia etmektedir.

b. Adalet

Lügatte, insaf, itidal, istikamet, ölçülü olma vb. anlamlara gelen¹⁴ adl kelimesi ıstılahi olarak Zeydiyye tarafından kısaca Allah'ı itham etmemek, Allah'ın kötülük yapmaması ve kendisine zorunlu olandan yoksun olmaması onun bütün fiillerinin iyi (hasen) olması şeklinde¹⁵ tanımlanmaktadır. Allah'ın yaptığı her şeyin adaletli olduğu esasına dayanan bu prensip temelinde Allah'ı menfi her türlü tasavvurdan uzaklaştırma düşüncesi bulunmaktadır. Husun-Kubuh ve insanın fiilleriyle alakalı olan bu prensip çerçevesinde Zeydiyye'ye göre Allah, küfür, zulmü ve adaletsizliği yaratmaz, insanlara sadece iyiliği ve itaati emredip kötülüğü yasaklar ve insanı kendi fiilinde serbest bırakır. Yahya b. Hüseyin bu konuda şöyle demektedir; Allah bütün fiillerinde adildir, yarattıklarını gözetendir, kulları için merhametlidir, güçlerinin yetmediği şeyi yüklemeyiz, yapmadığı şeylerden sorumlu tutmaz, Allah zerre miktarı zulmetmez, bir iyilik varsa buna büyük bir ecir verir, Allah küfürü ve zulmü yaratmaz onları emretmez. Kimde bunlardan birini yaparsa Allah merhamet etmez, Allah insanlar ile iman arasına bir engel koymaz, itaati emredip ma'siyeti nehyeder, Allah insanlara iyilik ve kötülüğü gösterir, Allah kulların fiillerinden beridir, küfür ve iman Allah tarafından açıklanmıştır, bu ikisini yapmak insanlardandır. Allah bunları açıklamayı insanlar hakkı ve batılı bilemezlerdi fakat Allah bunları insanlara öğretti. Allah bizi lutfuyla besledi, aklımız olgunlaşınca kadar helal ve haramı bizden kaldırdı, deliller ve ilim vererek yolumuzu aydınlattı.¹⁶

Zeydiyye'ye göre insanlar fiillerini kendi iradeleriyle yaparlar çünkü Allah insanı akıl ve kudretle donatmıştır.¹⁷ Ayrıca Allah'ın adil olması için kulların fiillerinde özgür olması ve

¹³ el-Kasım b. Muhammed, *el-Esas*, 49; er-Rassas, 12.

¹⁴ İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut 1990, 430-437.

¹⁵ Kasım b. Muhammed, *el-Esas*, 76; Emir Hüseyin, *el-Ikdu's-Semin*, 29; Adl kelimesi ıstılahi olarak Mutezile tarafından da yaklaşık aynı şekilde tanımlanmaktadır. Bkz. Kadı Abdulcabbar, İmaduddin Ebi'l-Hasan Abdulcabbar b. Ahmed, *Şerhu Usuli'l-Hamse*, thk. A. Osman Kahire 1988, 131-133.

¹⁶ Yahya b. Hüseyin, *Kitabun fihi Ma'rifetullah*, 71-73.

¹⁷ Emir Hüseyin, *el-Ikdu's-Semin*, 30-31, Yahya b. Hazma el-Alevi, *er-Raik fi Tenzih Halik*, thk. Hanefi Abdullah, Kahire 2000, 183; ayrıca bkz. Ahmed b. Yahya b. Murtaza, *Mukaddimetü*

Allah'ın da insanlara güçlerinin yetmediği şeyi yüklememesi gerekir. Kasım b. İbrahim; "şayet Allah Kulların fiillerinin yaratıcısı olsaydı onlarla muhatap olmaz, nasihat etmez ve yaptıkları hatalardan dolayı onları ayıplamadığı gibi güzel işlerden ötürü de onları övmezdi" demektedir.¹⁸ Yine Zeydiyye'ye göre Allah'ın yaptığı bir şeyin Allah'a vacip olmaması gerektiği gibi Allah da kullarına güçlerinin yetmeyeceği bir şeyi yüklemes.¹⁹

c. el-Va'd ve'l-Vaid

Zeydiyye'ye göre Va'd Mutezile'de olduğu gibi, iyilik yapanları ödüllendireceğini, vaid ise kötülük yapanları, günah işleyenleri ve adaletsizlik yapanları cezalandıracağını söyleyen Allah'ın bu sözünden dönmemesidir. Va'di sevap (mükafat) haberleri, vaid'i ise ceza haberleri²⁰ olarak tanımlayan Zeydiyye'ye göre Allah muhakkak, müminleri öldükleri zaman ödüllendirecek ve onları ebedi cennete gönderecektir. Kafirleri ise cezalandırarak ebedi kalacakları cehennemde gönderecektir.²¹ Yine bu konuda Zeydiyye'ye göre Müslümanlardan büyük günah işleyenler tövbe etmeden öldükleri takdirde Cehennem'de ebedi olarak kalacaklardır.²² Yahya b. Hüseyin, bu konuda Allah'ın va'd ve va'idinden dönmeyeceğini belirterek gazaba uğrayanların bir müddet cehennemde kaldıktan sonra buradan çıkıp cennete gideceklerini söylemenin cehalet olduğunu vurgulamaktadır.²³ Konuyla bağlantılı olarak Zeydiyye, Hz. Peygamberin şefaatinin sadece cennet ehli için olacağını ve bu şefaate Allah'ın cennet

Kitabi'l-Bahrî'z-Zehhar el-Camiu'l-Mezahibi Ulemai'l-Emsar, thk. A. el-Curafi, San'a 1988, 61-62.

¹⁸ Kasım b. İbrahim, *Kitabu'l-Adl ve't-Tevhid* (Resailu'l-Adl ve't-Tevhid içerisinde), 118.

¹⁹ er-Rassas, 14,16.

²⁰ Kasım b. Muhammed, el-Esas, 182; Ahmed b. Yahya b. el-Murtaza, *Mukaddimetü Kitabi'l-Bahrî'z-Zehhar*, thk. A. el-Curafi, San'a 1988, 78.

²¹ Emir Hüseyin, *el-İkdu's-Semin*, 57-58; er-Rassas, 19; Yahya b. Hüseyin, *Kitabun fihi Ma'rifetullah*, 73.

²² Emir Hüseyin, *el-İkdu's-Semin*, 58-59; Yahya b. Hüseyin, *Mecmuu Resaili'l-İmam el-Hadi ile'l-Hakk*, thk. Abdullah b. Muhammed eş-Şazeli, Sa'da 2001, 153-154, 171-173, 193-194; Muhammed b. Yahya, 35-36; Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Eş'ari, *Makalatu'l-İslamiyyin ve İhtilafu'l-Musallin*, thk. Helmut Ritter Wiesbaden 1980, 74.

²³ Yahya b. Hüseyin, *Kitabun fihi Ma'rifetullah*, 73.

ehlinin derecelerini yükselteceğini savunmaktadır.²⁴ Zeydi Muhammed b. Kasım ise şefaatin günahından pişman olup tövbe edenler için olduğunu söyler.²⁵ Cehennem ehline gelince Zeydiyye, bunun açık void ayetlerine aykırı olduğunu ileri sürerek onlar için şefaatin olamayacağını kabul etmektedir.²⁶

Büyük günah işleyen kimsenin ne mümin ne de kafir olduğu, ikisi arasında bir yerde bulunduğu ve tövbe etmediği takdirde cehennemlik olacağı, fakat cezasının kafirlerden daha hafif olacağı anlamına gelen el-menzile beyne'l-menzileteyn prensibine gelince, Mutezile'nin esasları arasında yer alan bu prensip Zeydi kelamcılar tarafından mezhep esasları arasında sayılmamaktadır. Ancak Zeydi alimler bu prensiple alakalı olarak büyük günah işleyenin durumuyla ilgili görüşlerini beyan etmişlerdir. Bu konuda Yahya b. Hüseyin kebair işleyenlerin bu işledikleri nedeniyle iman isminden çıktıklarını ancak küfür ismine dahil olmayıp fasık olduklarını, bunların tövbe etmeyip günahlarında ısrar ederlerse yerlerinin ebedi cehennem olduğunu²⁷ söylemektedir. Aynı şekilde Emir Hüseyin b. Bedruddin de büyük günah sahibinin fasık olarak isimlendirildiğini ve bunların günahlarında ısrar ederek öldükleri takdirde cehenneme gideceklerini ve orada ebedi kalacaklarını²⁸ ifade etmektedir. Ayrıca er-Rassas da Müslümanlardan şarap içmek, zina yapmak gibi büyük günah işleyenlerin Haricilerin dediği gibi kafir, Mürcilerin dediği gibi mümin olarak isimlendirilemeyeceğini ancak onlara fasık denilebileceğini belirtmektedir.²⁹ Dolayısıyla Zeydiyye'nin genel olarak büyük günah sahibini fasık olarak isimlendirdiği ve onların tövbe etmeden ölürlerse ebedi Cehennem'de kalacaklarına inandıkları görülmektedir. Ancak belirttiğimiz gibi bu düşünce başta Yahya b. Hüseyin olmak üzere Zeydi kelamcılar tarafından mezhep esasları arasında sayılmamaktadır.

²⁴ Kasım b. Muhammed, 185; er-Rassas, 20; Emir Hüseyin, *el-İkdu's-Semin*, 64-65; İbn Murtaza, *Bahru'z-Zehhar*, 80-81.

²⁵ Muhammed b. el-Kasım b. İbrahim, *Usulu's-Semaniyye*, thk. A.b. Hamud el-İzzi, Amman 2001, 43.

²⁶ Kasım b. Muhammed, 181-182; Emir Hüseyin, *el-İkdu's-Semin*, 65; *Yenabiu'n-Nasiha*, 509-512.

²⁷ Yahya b. Hüseyin, *Mecmuu Resail*, 172-173.

²⁸ Emir Hüseyin, *el-İkdu's-Semin*, 58-59.

²⁹ *Misbah*, 20.

d. İmamet

İmamet esası, Zeydi düşüncenin merkezini oluşturmaktadır ve imamet konusundaki görüşleri Zeydiyye'nin ayırt edici unsurlarının başında gelmektedir. Zeydi anlayışın imamet fikri etrafında şekillendiğini ve bu imamet fikrinin hemen hemen bütün Zeydi tarihinde yönlendirici faktör olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Zeydiyye'yi ancak imamet esasını temel alarak tanımlayabilmekteyiz. Bu çerçevede Zeydiyye, imametın Ali-Fatıma soyundan gelen alim, faziletli, kahraman, cömert, takva sahibi ve bizzat imametini ilan ederek kendi adına davette bulunan kimsenin hakkı olduğuna inanan topluluğun genel adı olarak karşımıza çıkmaktadır.

İmamet, Zeydiyye'ye göre usulu'd-din'den sayılmaktadır³⁰ ve Kasım b. İbrahim'e göre aklen ve sem'an vacibtir.³¹ Zeydi imamet nazariyesine göre Hz. Peygamberden sonra ümmetin en faziletlisi ve imamete en layık kişi olan Ali b. Ebi Talib, ondan sonra da Hasan ve Hüseyin'dir. Bu ikisinden sonra ise onların soyundan gerekli şartları haiz her kim imametini ilan eder ve davette bulunursa o kendisine itaatin zorunlu olduğu imamdır.³² Ancak ilk Zeydiler'den olan Ebu'l-Carud Ziyad b. Münzir ve onun görüşlerini benimseyenler bu konuda biraz farklı düşünmektedirler. Onlar, Hz. Muhammed'in vasfen Ali'yi tarif ederek onun imametine işaret ettiğini, Hasan ve Hüseyin'in de işaretten imam olarak atandıklarını savunmaktadırlar.³³ İmametın peygamberden sonra Ali b. Ebi Talib'e geçmesi hususunda gösterilen deliller

³⁰ Başta Yahya b. Hüseyin olmak üzere Zeydi kelamcılar imameti Zeydi esaslar arasında saymaktadırlar. Bkz. Yahya b. Hüseyin, *Kitabun fihi Ma'rifetullah*, 74; Muhammed b. Kasım, *Ussulu Semaniyye*, Emir Hüseyin, *el-Ikdu's-Semin*; er-Rassas, 21; ancak yukarıda ifade ettiğimiz gibi imamet esası ilk defa Yahya b. Hüseyin'de görülmektedir. H. 246 yılında ölen Kasım b. İbrahim imameti Ussülü hamse arasında saymamaktadır.

³¹ Kasım b. Muhammed, 143.

³² Yahya b. Hüseyin, *Kitabun fihi Ma'rifetullah*, 74-77; İbn Murtaza, *Bahru'z-Zehhar*, 92; Ebu Muhammed Hasan b. Musa en-Nevbahti, *Fıraku's-Şia*, thk. Seyyid Muhammed Sadık, Necef 1936, 19; Emir Hüseyin, *Yenabiu'n-Nasiha*, 323 vd.; *el-Ikdu's-Semin*, 44-52; Kasım b. Muhammed, 149.

³³ Ebu'l-Abbas Abdullah b. Şirşir el-Enbari en-Naşi el-Ekber, *Mesailü'l-İmame-Kitabu'l-Evsat fi'l-Makalat*, thk. Josef Van Ess Beyrut 1971, 42; Ebu Said Neşvanu'l-Himyeri, *el-Huru'l-lyn*, thk. Kemal Mustafa, Kahire 1948, 155; Nitekim bu nedenle kimi alimler onları Zeydiler arasında saymamaktadırlar. Bkz. Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed b. Abdirrahman eş-Şafi el-Malati, *et-Tenbih ve'r-Redd ale Ehli'l-Ehva ve'l-Bid'a*, thk. Muhammed Zahid el-Kevseri, Beyrut 1968, 23.

konusunda Zeydi alimler arasında tam bir ittifak bulunmamaktadır. Fakat genel olarak zeydi kelamcılar Ali'nin imametini kitap, sünnet ve ehli-i beyt'in icması ile delillendirmektedirler.³⁴ Başta "sizin dostunuz ancak Allah, onun peygamberi ve namazı kılan, zekatı veren ve rüku eden müminlerdir". (maide 55) olmak üzere Vakıa 10; Yunus 35; Maide 67; Ahzab 52 gibi ayetleri kendi imamet anlayışları doğrultusunda yorumlayan Zeydiler sünnetten delil olarak da "Gadir Hum hadisesi", "Harun-Musa" gibi argümanları kullanmaktadırlar³⁵. Ehl-i Beyt'in icması konusunda ise zaten bütün Şii fırkalar hemfikirdirler Hasan ve Hüseyin'in imameti konusunda ise yine genellikle Bakara 124, Hac 41, Tur 21 gibi ayetleri yorumlayarak, onların peygamber soyundan gelmeleri ve toplum içindeki faziletleri hususunu öne sürmektedirler.³⁶ Hasan ve Hüseyin'den sonra imam olacaklara gelince burada bir takım şartlar devreye girmektedir. Zeydiyye'ye göre Hasan ve Hüseyin'den sonra bu ikisinin soyundan gelen ve kendi imametini açıkça ilan ederek kendisine davette bulunan buluğa ermiş, hür, erkek, alim zamanının en faziletlisi, cesur, cömert, takva sahibi, adaletli, Allah yolunda cihad eden, zalimlere karşı şiddetli, müminlere karşı güvenilir vb. sıfatlara sahip olan kişi kendisine itaatin vacib olduğu imamdır ve Müslümanların onunla birlikte hareket etmesi gerekmektedir.³⁷ Zeydiler tarafından ileri sürülen bu şartları incelediğimiz zaman üç ana husus dikkatimizi çekmektedir. Birincisi imamların Hasan veya Hüseyin'in soyundan geliyor olması gerekmektedir. İkincisi; imamların gerçek bilgiye sahip³⁸ ve ictihad yapabilen alim kişiler olması gerekmektedir. Bu

³⁴ Kasım b. Muhammed (*el-Esas*, 149), Emir Hüseyin (*Yenabiu'n-Nasiha*, 323) gibi alimler Kuran'dan deliller sunarken er-Rassas (*Misbah*, 21) sadece sünnetten ve Ehl-i Beyt'in icmasından bahsetmektedir.

³⁵ Bkz. Kasım b. Muhammed, 149-154; Emir Hüseyin, *Yenabiu'n-Nasiha*, 323-346; Yahya b. Hüseyin, *Kitabun fihi Ma'rifetullah*, 74-75.

³⁶ Emir Hüseyin, *Yenabiu'n-Nasiha*, 405-412; er-Rassas, 22.

³⁷ İmam olacak kişide aranan şartlar için bkz. er-Rassas, 22-24; Emir Hüseyin, *Yenabiu'n-Nasiha*, 329-330; *el-İkdu's-Semin*, 51-52; Kasım b. Muhammed, 145-147; Yahya b. Hüseyin, *Kitabun fihi Ma'rifetullah*, 78; ayrıca Fuad Seyyid'in R. Strothmann'dan naklen verdiği ve el-Haruni'ye ait olduğunu söylediği *Kitabu's-Siyer'in* Zeydiyye'ye göre imamın şartları ile ilgili bölümüne bkz. *Tarihu'l-Mezahib* içerisinde, 281-283.

³⁸ Buradaki ilim sıfatı gereği imam, tevhid ve adaleti bilecek dinin usul ve furuunu kavrayacak din ve dünya işlerinde ümmetin ihtiyacına cevap verebilecek ve bununla ictihad yapabilecek gerçek bir bilgiye sahip olması gerekmektedir. Bkz. Emir Hüseyin, *Yenabiu'n-Nasiha*, 329-330 *el-İkdu's-Semin*, 53.

şartla Zeydiyye'nin gizli Batını bilgiyi ortadan kaldırdığı anlaşılmaktadır. Üçüncü husus ise, imamın açıkça imametini ilan ederek kendi adına davette bulunması ve bunun için mücadele etmesidir. Bu şartla da Zeydiyye'nin gaib imam nazariyesini ortadan kaldırdığı kanaatindeyiz. Ortaya konan bu şartların bir tezahürü olarak Zeydi imamların hakiki birer alim oldukları, çok sayıda eserler yazdıkları ve aynı zamanda fikirlerini mücadele meydanına taşıdıkları görülmektedir.

İmamet görüşüyle ilgili olarak Zeydiyye'nin Ebu Bekir ve Ömer hakkındaki görüşleri de ilginçtir. Onlar umumiyetle bu ikisi hakkında olumlu düşünürler. Ali b. Ebi Talib'i ümmetin en faziletli olarak kabul etmekle birlikte Ebu Bekir ve Ömer'in peygamberin arkadaşları olması ve onunla birlikte cihad etmelerinden, Ali'nin bu ikisinin imametinden razı olmasından ve onlar hakkındaki iyi sözler söylemesinden dolayı Zeydiler bu iki kişinin imametini caiz görmektedirler.³⁹

Zeydi imamet nazariyesindeki bir başka önemli nokta da efdal ve mefdul imam anlayışıdır. Daha önce belirttiğimiz gibi Zeydiler Ali b. Ebi Talib'in en faziletli yani efdal olduğunu kabul etmektedirler. Ancak Zeyd b. Ali'nin Ebu Bekir ve Ömer hakkındaki tutumu efdal varken mefdulün yani daha az faziletli olanın imametinin caiz olup olmadığını gündeme getirmiştir. Neticede Zeydiyye, efdal dururken Müslümanların menfaati gereği mefdulun imametini caiz kabul etmiştir.⁴⁰ Bu yaklaşımlarıyla Zeydiyye'nin imamet konusuna yeni boyutlar kazandığı görülmektedir.

e. Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i ani'l-Münker

İslam düşüncesinde iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak anlamına gelen ve Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i ani'l-Münker şeklinde formüle edilen bu prensibin hem iyiliğin yerleştirilmesi ve kötülüğün ortadan kaldırılması şeklinde ahlaki boyutu hem de zulme karşı kuvvet kullanma ve kötü yöneticilere başkaldırma şeklinde siyasi boyutu bulunmaktadır.

³⁹ Bkz. Naşi el-Ekber, 43-44, Emir Hüseyin, *Yenabiu'n-Nasiha*, 392; Eş'ari, 65; Ebu Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Said İbn Hazm el-Endülüsi, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehva ve'n-Nihal*, thk. Ahmed Şemsuddin, Beyrut 1996, 4/156-157.

⁴⁰ Sahib b. Abbad,, *Nusratu Mezahib'iz-Zeydiyye*, thk. Naci Hasan, Bağdat 1975, 89; İbn Hazm, *el-Fasl*, 5/5; Şehristani, 1/180; Krş. Eşvak Ahmed Mehdi Kuleys *et-Tecdid fi Fikri'l-İmame inde'z-Zeydiyye fi'l-Yemen*, Kahire 1997, 42; Fuad Seyyid, *Tarihu'l-Mezahib*, 224.

Genel olarak “Sizden iyiye çağırın, doğruluğu emreden ve fenalıktan men eden bir topluluk olsun, işte başarıya ulaşanlar onlardır” (Al-i İmran 104) ayetini delil olarak kullanan Zeydiyye’ye göre belirli şartlar yerine geldiğinde bu prensibi uygulamak vacibtir.⁴¹ İslam tarihinde genellikle siyasi içerikli olarak yorumlanan bu prensibin Zeydiler tarafından da aynı şekilde siyasi boyutuyla ele alındığı görülmektedir. Onlara göre ilim ve kudret şartları yerine geldiği zaman bu prensibi uygulamak zorunludur ve akıl-baliğ olup gücü yeten kişinin neyi emredip neyi yasaklayacağını bilmesi gerekir.⁴² Allah’ın peygamber soyundan gelen iyi insanlara iyiliği emretme ve kötülükten nehyetme hususunda izin verdiğini ve onlara bu imkanı sağladığını vurgulayan Yahya b. Hüseyin, yukarıda ifade ettiğimiz gibi Kuran’daki mülk kavramını emir ve nehy olarak yorumlamakta ve ayrıca emir ve nehy sahiplerinden Kuran’a ve sünnete muhalif iş yapanları da şeytanlar ve firavunlar olarak görmektedir.⁴³ Yine Yahya’ya göre mazluma yardım etmek ve onu zalimden kurtarmak farzdır. Zira iyiliği emretmeyi terk etmek ölüme yaklaşmak, kötülükten alıkoymayı terk ise batıl için yaşamaktır. Dolayısıyla Allah kullarına bunu farz kılmıştır.⁴⁴

Bu prensiple alakalı olarak, Zeydiyye’ye göre halkı asi olan bir memlekette göç etmek vaciptir ancak hapis, zayıflık gibi nedenlerle böyle bir yerde kalınabilir.⁴⁵ Bu prensibi uygulamaya büyük önem veren Zeydiler arasında bunu uygulayan ve Muhtesib denilen kişiler bulunmaktadır. Muhtesib, imam adına etrafta dolaşarak bu prensibi uygular ve Müslümanların da onlara yardımcı olmaları gerekir.⁴⁶ Emr-i bi’l-Ma’ruf ve Nehy-i ani’l-Münker’i kendileri için bir hak olarak gören Zeydilerin aynı zamanda bu prensibi hem dini hem de siyasi boyutuyla kurumsallaştırdıkları görülmektedir.

⁴¹ Yahya b. Hüseyin, *Mecmuu Resail*, 155-152; Emir Hüseyin, *el-İkdu’s-Semin*, 56; er-Rassas, 21.

⁴² Kasım b. İbrahim, 162-163; Emir Hüseyin, *Yenabiu’n-Nasiha*, 484-485.

⁴³ *Kitabun Fihi Ma’rifetullah*, 83-84.

⁴⁴ Yahya b. Hüseyin, *Mecmuu Resail*, 194-195.

⁴⁵ Kasım b. İbrahim, 164-165.

⁴⁶ Muhtesibin şartları görevleri ve uygulamaları ile ilgili bkz. Kasım b. Muhammed, 164.

2. Zeydiyye'nin Kültürel Mirası

Zeydiyye hakkında çalışma yaparken dikkatimizi çeken en önemli hususlardan biri, onların çok zengin bir tarihi ve kültürel mirasa sahip olmalarıdır. Bu zengin kültürel mirasın geniş çaplı bir değerlendirmesinin yapılması gerekmektedir. Ancak biz burada kısaca Zeydiler tarafından İslam düşüncesine kazandırılan yazıl literatüre değinmek istiyoruz. Halen büyük kısmı son zamanlarda ortaya çıkan Zeydi literatürün geniş bir çalışmayı gerektirdiğini düşünmekteyiz. Kanaatimizce bu muazzam birikimin arkasında Zeydi imamet anlayışında yer alan imamların gerçek bilgiye sahip alim kişiler olması gerektiği inancı ve ictihad müessesinin devamlı çalışması yatmaktadır. Karizmatik lidere dayalı bir mezhep özelliği taşıyan Zeydiyye'de imamların ayrı bir yeri bulunmaktadır. Nitekim küçük yaşlardan itibaren ilim tahsil etmeye başlayan Zeydi imamların hemen hepsinin kendilerine ait çok sayıda eserleri⁴⁷ bulunmaktadır.

Zeydi imamlar ve alimler tarafından kaleme alınan eserlerin genellikle itikadi konuları içerdiği ancak fıkıh, hadis, tefsir, tasavvuf alanında da yoğunlaştığı görülmektedir. Zeydi literatür 4/10. yüzyıldan itibaren oluşmaya başlamakla birlikte daha önceki dönemlere ait az sayıda ama önemli eserler de bulunmaktadır. Bu çerçevede Zeyd b. Ali'ye⁴⁸ (122/740) ve Kasım b. İbrahim'e⁴⁹ (246/860) atfedilen risaleler İslam düşüncesinin ilk kelami metinleri arasında bulunmaktadır. Aynı doğrultuda (İmamet, Mürcie ve Müşebbihe'ye eleştiri, Allah'ın sıfatları, akıl, nübüvvet, Kuran gibi konuların ağırlıklı olarak işlendiği) Yahya b. Hüseyin'in (298/911) risaleleri de⁵⁰ hem Zeydiyye hem de erken dönem İslam düşüncesi açısından büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda Zeyd b. Ali'ye isnad edilen Müsned⁵¹ ve Yahya b.

⁴⁷ Zeydi imamlar ve eserleri hakkında bilgi veren el-Vecihi'nin *A'lamu'l-Müellifin ez-Zeydiyye* isimli oldukça hacimli eseri incelendiği zaman bu durum açıkça görülecektir.

⁴⁸ Bkz. Zeyd b. Ali el-Hüseyin, *Mecmuu Kütüb ve Resaili'l-İmami'l-A'zam Emiri'l-Mü'minin Zeyd b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebi Talib*, thk. İ. Yahya ed-Deresi, Sa'da 2001.

⁴⁹ Bkz. Kasım b. İbrahim er-Ressi, *Mecmuu Kütüb ve Resaili'l-İmam el-Kasım b. İbrahim er-Ressi*, I-II, thk. Abdülkerim Ahmed Cebban, Sana 2001; Kasım b. İbrahim'in risaleleri için bkz. Ümit, 168-176.

⁵⁰ Onun risaleleri için bkz. *Mecmuu'r-Resaili'l-İmam Hadi ile'l-Hakk Yahya b. Hüseyin*, thk. M. eş-Şazeli, Amman 2001, ayrıca el-Vecihi, 1103-1111.

⁵¹ Zeyd b. Ali b. el-Hüseyin, *Müsnedü'l-İmam Zeyd*, thk. A. İshak el-Bağdadi, San'a trz.

Hüseyin'e ait Kitabu'l-Ahkam fi Beyani'l-Helal ve'l-Haram ve Kitabu'l-Müntehab isimli eserler erken dönemde yazılan hukuki metinlerdir.⁵² Yahya'dan sonra elimizde mevcut olan ve Yahya Salim İzzan tarafından neşredilen Yahya b. Hüseyin el-Haruni'nin (h.424) Kitabu't-Tahrir isimli fıkhi eseri İslam hukukunun bütün konularının sistematik bir şekilde ele alındığı erken döneme ait bir diğer önemli Zeydi fıkıh kitabıdır.⁵³

Özellikle adalet, tevhid, va'd ve va'id, imamet ve emr-i bi'l-mar'ruf ve nehy-i ani'l-münker çerçevesinde Zeydi mezhebinin kelami konulardaki görüşleri hakkında Muhammed b. Kasım'ın (284/897) Usulu's-Semaniyye isimli risalesi, Muhammed b. Yahya'nın (310/922) Kitabu'l-Usul risalesi ve Hasen b. Ali'nin el-Besat'⁵⁴ sadece elimizde olan ilk dönem metinlerindedir. Ancak h. 4. yüzyıldan itibaren temel eserler karşımıza çıkmaktadır. Er-Rassas'ın Misbahu'l-Ulum'u, Emir Hüseyin b. Bedridin'in Yenabiu'n-Nasiha ve el-Ikdu's-Semin'i, Kasım b. Muhammed'in el-Esas li Akaidi'l-Ekyas'ı ve Yahya b. Hamza'nın er-Raik fi Tenzih'i-Halıkları ve el-Melaimu'd-Diniyye'si⁵⁵ ile İbn Murtaza'nın el-Münye ve'l-Emel gibi eserleri bu noktada Zeydiyye'nin temel kelimeler kitaplarını oluşturmaktadır.

Zeydi tarihinin aynı zamanda bir imamlar tarihi olduğuna işaret etmiştik. Dolayısıyla Zeydi imamların hayatları ve fikirleriyle ilgili bilgiler veren tabakat türünden eserlerin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Bu çerçevede el-Haruni (424/1033)'nin Kitabu'l-İfadesi, Ebu'l-Abbas Haseni'nin (353/964) Mesabihi,⁵⁶ Muhalli'nin (652-964) Hadaiku'l-Verdiyye'si, Abdullah b. Hamza'nın (614/1217) Kitabu's-Şafi'si en önemli eserleri oluşturmaktadır. Ayrıca el-Müeyyid Billah'ın kaleme aldığı ve ancak h. 5. yüzyıldan itibaren olan kısmı basılmış bulunan Tabakatu'z-Zeydiyye⁵⁷ ise zeydi imamlar hakkında önemli bir eserdir. Bu eserlerden imamlara

⁵² Krş. A. K. Kazı, "Notes on the Development of Zaidi Law", *ABR-Nahrain*, Leiden 1961, c. II, 36-39.

⁵³ Yahya b. Hüseyin el-Haruni, *Kitabu't-Tahrir*, thk. Y. Salim İzzan, I-II, Sana 1997.

⁵⁴ en-Nasır li'l-Hakk el-Hasan b. Ali el-Uruş, *el-Besat*, thk. A. Ahmed Cedban, Sa'da 1997.

⁵⁵ Yahya b. Hamza, *el-Melaimu'd-Diniyye fi'l-Akaidi'l-İlahiyye*, thk. Ahmed Haşad, Beyrut 1988.

⁵⁶ Ebu'l-Abbas el-Haseni, *el-Mesabihi* (Ali b. Bilal el-Amuli ez-Zeydi'nin Tetimmetü Mesabihi Ebi'l-Abbas el-Haseni'si ile birlikte) thk. Ahmet el-Havsi, Sana 2002.

⁵⁷ İbrahim b. el-Kasım b. İmam el-Müeyyid Billah, *Tabakatu'z-Zeydiyyeti'l-Kübra ve Yüsemma Buluğu'l-Murad İla Ma'rifeti'l-İsnad*, I-III, thk. A. b. Abbas el-Vecihi, yz. 2001.

rın mücadelelerini öğrenirken yine kendi dönemlerindeki diğer olaylar hakkında da bilgiler edinmemiz mümkündür.

Elimizde mevcut bulunan bu eserler Zeydiyye'yi konu edinmekle birlikte aynı zamanda Mürcie, Müşebbihe, Cebriye gibi fırkaların görüşlerine de atıfta bulunması açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Hatta Kasım b. İbrahim'in er-Red ale'l-Mücbira, er-Red ale'r-Rafıza, er-Red ala İbnî'l-Mukaffa, Yahya b. Hüseyin'in er-Red ale'l-Mücbirati'l-Kaderiyye ve er-Red ve'l-İhticac ale'l-Hasan b. Muhammed fi'l-Cebr gibi bazı risaleler özellikle cebriye ve Müşebbihe'ye reddiye olarak yazılmıştır. Özellikle Mutezili fikirlerin Zeydi kelim kitapları vasıtasıyla sonraki dönemlere aktarılması ise başlı başına bir incelik oluşturmaktadır.

Bazı örnekler vererek tanıtmaya çalıştığımız bu eserlerin yanı sıra Zeydiyye'ye mensup kişiler tarafından yazılan tarih kitaplarına da değinmemiz gerekmektedir. Genellikle imamların siretleri şeklinde kaleme alınan bu eserler aynı zamanda kapsadıkları dönemin tarihi hakkında da bize ışık tutmaktadır. Bunlardan Yahya b. Hüseyin'in hayatını anlatan Siretü'l-Hadi vasıtasıyla h. 280-300 yılları arasındaki Yemen tarihini özellikle Karmatilerin buradaki faaliyetlerini ayrıntılarıyla görebilmekteyiz. Yine Yemen Zeydilerinin tarihi hakkında yazılan bir diğer eser de Yahya b. Hüseyin'in (ö. 1100/1689) Gayetü'l-Emani fi Ahbari'l-Katri'l-Yemani isimli eseri olup bize zamanda tafsilatlı bir Yemen tarihi sunmaktadır. 393/1003 yılında ölen ve Yemen Zeydilerinin önemli imamlarından biri olan Kasım b. Ali el-İyani'nin hayatını anlatan el-Hüseyin b. Ahmed b. Yakub'un Siretü'l-İmami'l-Mansur Billah isimli eseri Kasım'la aynı dönemde yaşamış ve onunla birlikte olmuş birisi tarafından kaleme alınması ve oldukça erken döneme ait olması bakımından önemli bir tarihi metindir. Aynı şekilde Ebu Firas b. Di'sem tarafından h. 615 yılında tamamlanan ve bugün iki cilt halinde basılı olan Siretü'l-İmam Abdullah b. Hamza (ö. H. 614) hem Zeydi tarihi hem de genel İslam tarihi açısından oldukça ciddi bilgiler ihtiva etmektedir.

Kelam, tarih ve fıkıh alanındaki bazı örneklerini vermeye çalıştığımız bu eserlerden başka Ahmed b. İsa'nın Kitabı Ra'bu's-Sad⁵⁸ ve el-Müeyyidi'nin Levamiu'l-Envar⁵⁹ gibi Hadis kitapları başta olmak üzere Zeydiler tarafından İslam kültürüne kazandırılan sayısız

⁵⁸ Ahmed b. İsa b. Zeyd, *Kitabu Ra'bu's-'Sad'*, thk. İsmail b. Abdillâh es-San'ani, I-III, Beyrut 1990.

⁵⁹ Meciduddin b. Muhammed b. Mansur el-Haseni el-Müeyyidi, *Levamiu'l-Envar*, I-III, Sada 1993.

eserler bulunmaktadır. Burada önemle belirtmeliyiz ki bir kısmı son yıllarda yayınlanan Zeydi eserlerin halen çok büyük bir kısmı yazma halinde çeşitli kütüphanelerde⁶⁰ beklemektedir.

3. Zeydiyye'nin İslam Düşüncesine Katkısı

Öncelikle Zeydiyye Ali-Fatıma soyundan olmasını şart koşmakla birlikte açık davete ve fazilete dayalı bir imamet anlayışı geliştirmiştir. Gizli bilgiyi ve gaib imam nazariyesini reddeden Zeydi imamet anlayışına göre imamın bizzat alim olması ve icthad yapabilmesi şartı getirilmiştir. Aynı zamanda imam olacak kişinin kendi adına davette bulunması ve mücadele meydanına çıkması şartını da içeren bu yaklaşımla Zeydiyye'nin İslam siyasi düşüncesine yeni ve farklı bir boyut getirdiği görülmektedir. Yine Zeydiyye, Ebu Bekir ve Ömer hakkındaki tutumuna dayalı olarak, en faziletli dururken daha az faziletli olanın imametini mümkün kabul etmekle diğer Şii fırkalardan daha ılımlı ve uzlaşmacı bir tutum sergilemiştir. Hariciler veya İmamiyye Şia'sı gibi katı bir tavır takınan fırkalardan farklı olarak Zeydiyye'nin bu daha yumuşak yaklaşımının İslam düşüncesine olumlu yönde bir katkı yaptığını düşünmekteyiz.

Yine Zeydiyye'nin, Mutezileye paralel olarak akli ön planda tutması, gerçek bilgiye, dürüstlüğe, takvaya önem vermesi ve şeffaflığı tercih etmesi ise ayrıca dikkatleri çekmektedir. Ancak adalet ve tevhid gibi prensipleriyle Allah inancını savunmaya çalışan, kulları fiillerinin tek sorumlusu olarak görmekle de insanları davranışlarında daha dikkatli olmaya zorlayan Zeydiyye'nin, imameti sadece Hasan ve Hüseyin'in soyuna hasretmesi ve bu soydan gelenleri imtiyazlı bir sınıf olarak görmesi, Kuran-ı ve Sünneti ise sadece kendi temayülleri doğrultusunda yorumlamaya çalışması bu noktada onların mezhep taassubundan kurtulmadıklarının göstergeleri olarak kabul edilebilir.

Zeydiyye mezhebinin İslam düşüncesine yaptığı en büyük katkının yetiştirdikleri ilim adamları ve ortaya koydukları eserler olduğunu düşünmekteyiz. Oldukça erken dönemlerden

⁶⁰ Yemen'deki özel şahıs kütüphanelerinde bulunan yazma eserler için bkz. Abdusselam Abbas el-Vecihi, *Masadiru't-Turasi fi'l-Mektebati'l-Hassa fi'l-Yemen*, I-II, San'a 2002, el-Vecihi, *A'lamu'l-Müellifin ez-Zeydiyye*; Ülkemizde de bulunan az sayıda yazma için bkz. Doğan, 5-8; Berlin'deki yazmalar için bkz. Wilhelm Ahlwordt, *Verzeichis der Arabihen Handschriften der Koniglichen Bibliothek zu Berlin*, Berlin 1887; Milano Ambrossiano kütüphanesindeki yazmalar için bkz. E. Griffini, *Lista di Manocritti Arabi nuovo fonda della Biblioteca Ambrossiana di Milano*, RSO, VIII (1917), 604 vd; Sezgin, *Tarihu't-Turasi'l-Arabi*, 1/328-333.

itibaren yazılan eserlerin Zeydiler tarafından günümüze kadar muhafaza edilmiş olması gerçekten takdire şayan bir durumdur. Bu, onların gerçek bilgiye önem veren ve akli ön planda tutan din anlayışlarının bir tezahürü olsa gerektir. Nitekim Zeydiler yukarda bazı örneklerini vermeye çalıştığımız eserleriyle İslam fikir hayatına büyük bir canlılık kazandırmışlar ve özellikle erken dönem tarihini aydınlatma açısından sonraki dönemlere büyük bir miras bırakmışlardır.

Sonuç

İmam Kasım b. İbrahim ile belli bir sistematige kavuşan Zeydi fikirler Yemen Zeydi devletinin müessisi İmam Yahya b. Hüseyin ile birlikte iyice belirginleşmiş ve Tevhid, Adalet, el-V'ad ve'l-Va'id, Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i Ani'l-Münker ve İmamet olarak beş esas altında toplanmıştır. Zeydiyye'nin bu esaslarından ilk üçü Mu'tezile'nin beş esasıyla benzerlik arz etmektedir. Ancak Zeydiyye Emr-i bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i Ani'l-Münker ile İmamet prensibine kendine özgü bir anlam kazandırmıştır. Zeydiyye, İmamet konusundaki yaklaşımıyla özellikle diğer Şii fırkalardan ayrılmaktadır. Onların en faziletli dururken daha az faziletli olan kişinin de imam olabileceği şeklindeki yaklaşımları diğer mezhep mensupları tarafından da saygıyla karşılanmaktadır. Zeydiyye'nin imamet konusundaki yaklaşımına dayalı olarak onları tanımlamak mümkündür. Buna göre; Zeydiyye, imametın Ali-Fatıma soyundan gelen, alim, zahid, şecaat sahibi, muttaki,vb. şartları haiz ve bizzat imametini ilan ederek kendi adına davette bulunup mücadele meydanına çıkan kişilerin hakkı olduğuna inanan topluluğun genel adıdır. İslam mezhepleri tarihçilerinin, itikadi konulardaki benzerliklerine rağmen Zeydiyye'yi Mu'tezili fırkalar içerisinde değil de sadece imameti Ali-Fatıma soyuna hasretmelerinden dolayı Şii fırkalar içerisinde zikretmeleri kanaatimizce sağlıklı bir tasnif değildir. Zeydiler için, Ehl-i Sünnet'e en yakın Şii fırka tanımlaması, muhtemelen Zeydiyye'nin imamet konusundaki benzerliğinin dışında Şia'dan uzaklaşmasını izah etmek için kullanılmış bir ifade biçimi olabilir.

Zeyd b. Ali'den itibaren günümüze gelinceye kadar hemen hemen bütün Zeydi imamlar tarafından kaleme alınan eserlerin olduğunu görmekteyiz. Kelam, Tefsir, Hadis, Tasavvuf, ve Fıkıh ilmi başta olmak üzere Zeydi literatürün çok geniş bir yelpaze oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu durumun, Zeydilerin akla ve ilim öğrenmeye verdikleri önemden kaynaklandığı kanaatindeyiz. Zeydilerin ileri sürdükleri fikirleri ve ortaya koydukları eserleriyle İslam düşün-

cesine bir zenginlik kazandırdıklarını söylemem mümkünse de onların imameti Ali-Fatıma soyuna hasretmek gibi bazı hususlarda mezhep taassubundan kurtulamadıklarını da belirtmek gerekmektedir.

The Main Views of zaydiyya, It's Culturel Heritage and Contrubitons to Islamic Thought

Citation / ©- Gökalp, Y. (2007). The main views of Zaydiyya, it's culturel heritage and contrubitons to Islamic thought. *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 7 (2), 95-112.

Abstract- This article deals with the main views of Zaydiyya, a brief appreciation of their cultural heritage that has reached up to date and their contributions to Islamic Thought. The Zaydite views have evolved around the five main principles, i.e. *Tawhîd, Adl, al-Wa'd wa al-Wa'îd, al-Amr bi al-Ma'rûf wa al-Nahy 'an al-Munkar* and *Imamate*. These principlse have also been regarded as the fundamentals of the sect. They were systematized largely by the Zaydite imams Qâsim b. Ibrâhîm al-Rassî and Yahya b. Husayn. The Zaydites who due to their principle of *imamate* attached much attention to their Imams' being learned have built up in this framework a much enormous cultural accumulation. Both with their views and works they composed Zaydites have also made remarkable contributions to Islamic Thought.

Key Words- Zaydiyya, *Imamate*, Yahya b. Husayn, Five Principles.